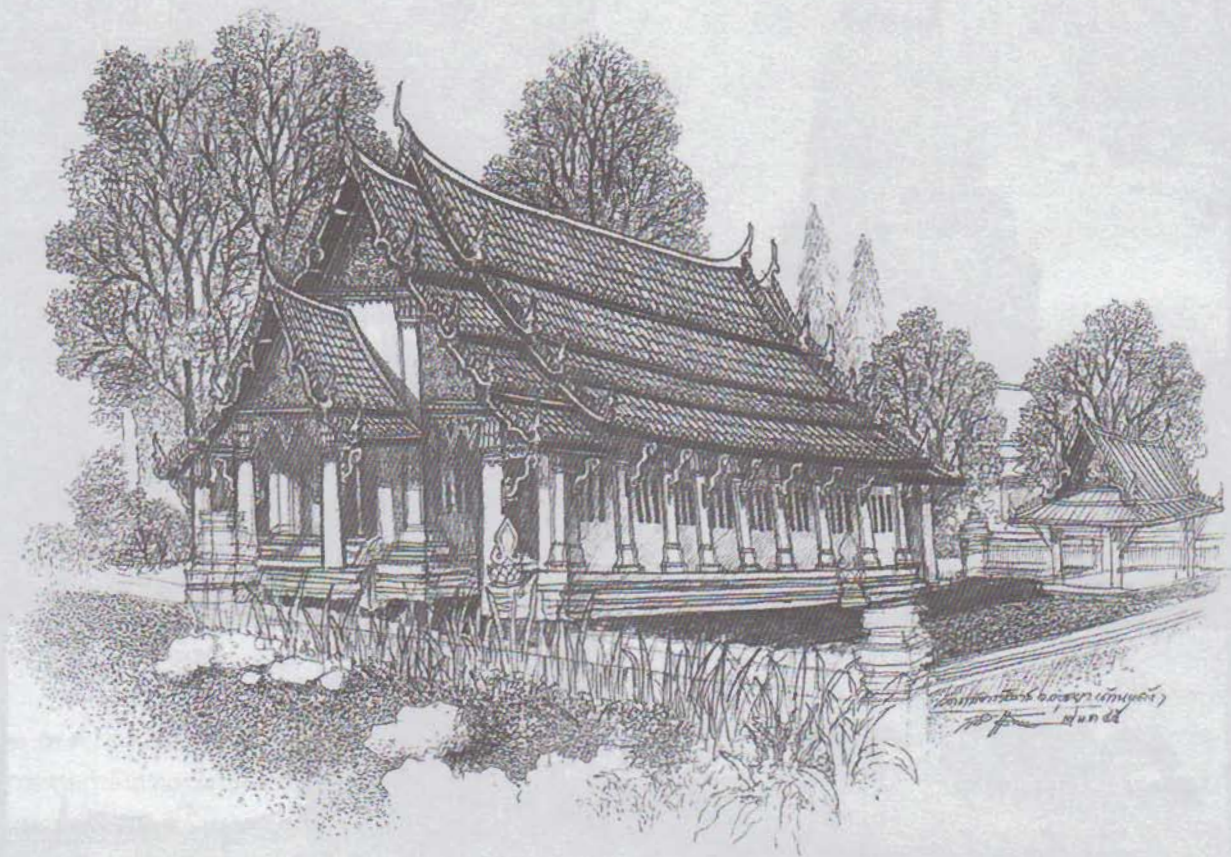

โบสถ์ สกุลงาช่างอยุธยา

ติก แสน บุญ

เขียนรูปและเล่าเรื่อง

เมื่อกล่าวถึงงานช่างศาสนาการ “พระอุโบสถ” หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปอย่างภาษาปากตลาดว่า “โบสถ์” นั้นในยุคสมัยที่อยุธยาเป็นราชธานี พระอุโบสถถือเป็นส่วนที่มีองค์ประกอบสำคัญในเขตพุทธาวาสของวัด แตกต่างจากคติของราชอาณาจักรสุโขทัย ที่ให้ความสำคัญแก่พระวิหารมากกว่าพระอุโบสถ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นราชธานีเดิมของไทย ในช่วงเวลาแห่งการดำรงอยู่ของราชธานีแห่งนี้ซึ่งมีระยะเวลากว่า ๑๑๗ ปี มีทั้งยุคที่เจริญรุ่งเรืองและยุคที่ตกต่ำจนถึงการล่มสลายไปในที่สุด เหลือไว้แต่เพียงร่องรอยทางอารยธรรมจากซากอิฐปูนตามโบราณสถานต่างๆ กล่าวกันว่ามียุคอยู่ในกรุงศรีอยุธยาว่า ๕๓๑ แห่ง (กรมศิลปากร, “ผังเมืองอยุธยา

โบราณ,” ใน สมเด็จพระนารายณ์และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔, ๒๕๓๐, น. ๑๕.) ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่ล้วนได้รับความเสียหายจากพิชภัยแห่งสงครามและได้ผู้พึงไปตามกาลเวลา อีกทั้งบางส่วนได้รับความเสียหายก็มาจากการลักลอบขุดค้นหาสมบัติของคนในชาติเรานั่นเอง

เฉกเช่นที่พวกฝรั่งบันทึกไว้ว่า ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคนไทยคนจีนไม่ต้องทำอะไรกัน นอกจากไปขุดค้นสมบัติในกรุงเก่าแล้วเอาไม้จากประตูวิหารอุโบสถมาเป็นฟืนเผาห่อหุ้มโลหะ เดินไปทางไหนพบแต่เจ้าถ่าน นี่เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความเสียหายอย่างมาก และบางส่วนก็ต้องขนอิฐจากกรุงเก่าเอาไปสร้างเมืองใหม่ที่บางกอกด้วยเป็นอิฐที่แข็งแกร่งดีกว่าอิฐที่เผาขึ้น

ใหม่ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้โบราณสถานต่างๆ หรือโบราณวัตถุต่างๆ ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงหลงเหลืออยู่น้อยมาก (น. ณ ปากน้ำ, (นามแฝง), งามตอบศิลปะไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, ๒๕๔๐, น. ๑๖๒-๑๖๓.) ดังนั้นจึงแทบจะไม่มีอะไรหลงเหลืออยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ (ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะโบสถ์) เพียงพอที่จะสะท้อนให้เราเห็นถึงความวิจิตรตระการตาในชั้นเชิงของช่างฝีมือในสมัยอยุธยาที่หลงเหลืออยู่ในทุกวันนี้เป็นเพียงส่วนน้อยนิดเท่านั้นเอง เฉกเช่นเมื่อเราได้ศึกษาหลักฐานเอกสารต่างๆ จากสิ่งที่ชาวต่างชาติที่ได้เข้ามาทำการค้าขายหรือเผยแพร่ศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้จดบันทึกเกี่ยวเนื่องกับโบสถ์ไว้เป็นหลักฐานต่างๆ ดังนี้

ท่านบาทหลวงเวสต์ได้เขียนบันทึก โดยบรรยายถึงความประทับใจเกี่ยวกับ โบสถ์และวิหารไว้ว่า "...ข้าพเจ้าไม่รู้ว่า ชาวสยามนำเอาสิ่งที่เขาใช้ในการก่อสร้าง ตกแต่งเจดีย์ โบสถ์ วิหารของเขามาจาก ไทไหน เมื่อเปรียบเทียบกับโบสถ์ของชาว ยุโรปแล้ว ต้องยอมรับว่าโบสถ์ของชาว สยามสวยงามมาก และต้องยอมรับว่า อดประหลาดใจไม่ได้ว่าท่ามกลางบ้านเรือน ที่เป็นกระท่อมหรือกระต๊อบ ที่เรียกว่าบ้าน บ้าน นี้เพราะเห็นว่าไม่สมควรเรียกว่าบ้าน บ้าน เมืองสยามจะเต็มไปด้วยโบสถ์ วิหาร เจดีย์ที่น่าชื่นชมเช่นในยุโรป และเชื่อว่า โบสถ์จะมีอยู่ในหมู่บ้าน และในเมืองมี มากเท่าๆ กับโบสถ์ในปารีสทีเดียว ไม่มี โบสถ์แห่งไหนที่จะไม่ทาสีภายในโบสถ์ จะเห็นพระพุทธรูปทองคำซึ่งมีสัดส่วน พอเหมาะ การประดับตกแต่งทุกอย่าง เป็นสีทอง ซึ่งประเทศฝรั่งเศสไม่มีเหมือน ที่นี้..." (กรมศิลปากร. สมเด็จพระนารายณ์ และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔. น. ๑๗.)

จากบันทึกที่ได้ยกตัวอย่างมานี้ ทำให้เราทราบถึงความรู้สึกหรือมุมมอง ของชนชาติอื่นที่มีต่ออาคารทางพุทธศาสนา ประเภทนี้ สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา ของช่างหลวงซึ่งมีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง ภูมิปัญญาเหล่านี้เกิดจากการสะสมประสพ การณ์จากอดีต และผสมผสานวัฒนธรรม อื่นๆ จนก่อเกิดเป็นรูปแบบที่มีเอกลักษณ์ ของ "สกุลช่างอยุธยา" ถือได้ว่าส่งอิทธิพล ต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยต่อมา มาจนถึงปัจจุบัน (ในสมัยอยุธยาถือได้ ว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของพระอุโบสถ ซึ่งแต่เดิมนิยมสร้างวิหารมากกว่า ดัง เช่นในสมัยสุโขทัย) และหากจะจินตนา การภาพถึงความงดงามของงานพุทธศิลปะ สถาปัตยกรรมประเภทนี้ ประจักษ์พยาน ทางด้านวัตถุที่ยังหลงเหลืออยู่และใช้ งานอยู่ซึ่งมีความโดดเด่นทั้งทางด้านรูป ทรงทางสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบ ตกแต่งจากงานจำหลักไม้ ซึ่งก็คือพระ อุโบสถวัดหน้าพระเมรุ ซึ่งเป็นเสมือน หนึ่งอัญมณีแห่งสถาปัตยกรรมพระ

อุโบสถสกุลช่างอยุธยาแบบหนึ่ง (ซึ่ง ในยุคนี้ยังมีอีกหลายรูปแบบ) ที่มีความ โดดเด่นซึ่งรอดพ้นจากพิษภัยแห่งสงคราม (รวมถึงการลักลอบขุดค้นขโมยของคน ในชาติเราเองด้วย) แต่ไม่ได้หมายความว่า รูปแบบนี้เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้จะเป็น รูปแบบดั้งเดิมร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่การ บูรณะในสมัยหลังซึ่งเป็นช่วงรัตนโกสินทร์ ได้พยายามรักษาสภาพเดิมไว้ (ดูรายละเอียดการบูรณะที่จดบันทึกไว้ที่เห็น ชนวนทั้ง ๓ แผ่น ซึ่งอยู่ภายในโบสถ์ และวิหารน้อย)

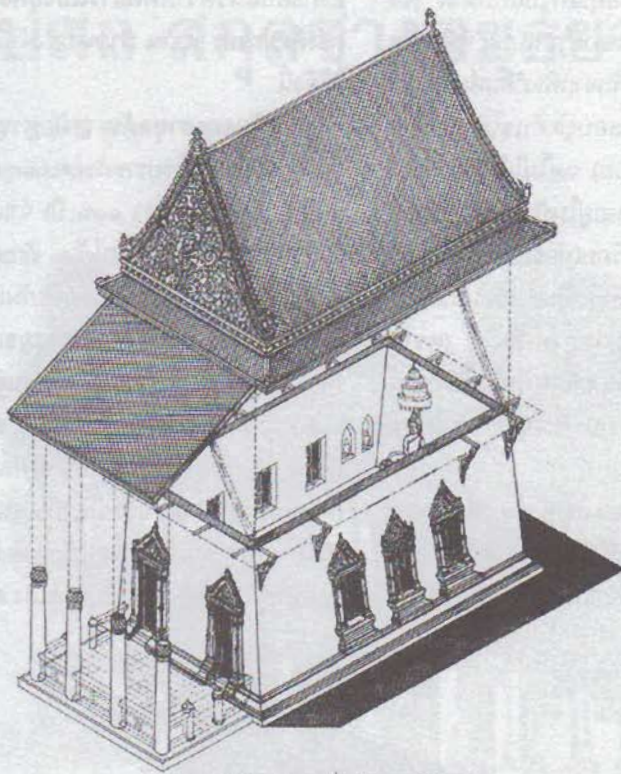
หากมองในภาพรวมเพื่อค้นหา ลักษณะร่วมในเชิงช่างของโบสถ์สกุลช่าง อยุธยาสามารถจำแนกได้โดยข้าพเจ้าได้

อิงกรอบแนวความคิดการแบ่งยุคสมัย ทางศิลปะของ น. ณ ปากน้ำ ซึ่งจำแนก ได้ดังนี้

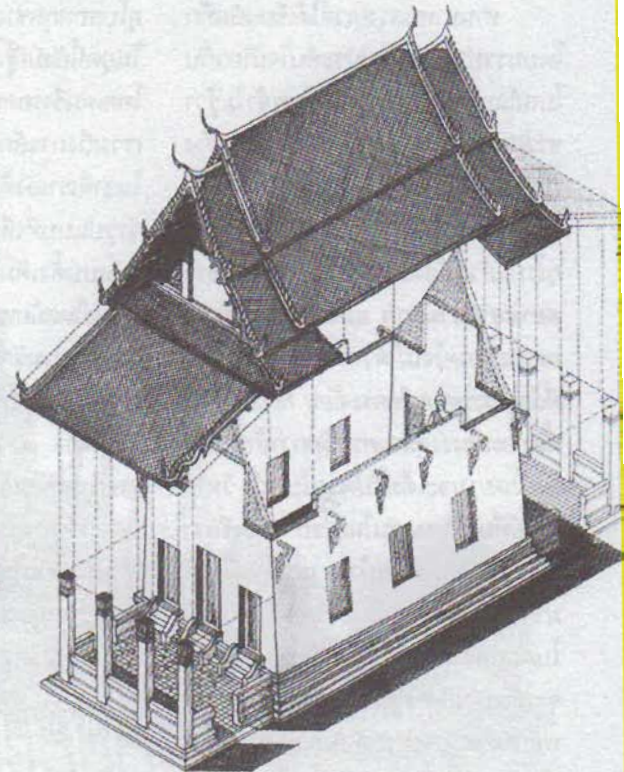
สมัยอยุธยายุคต้น (สมัยพระเจ้า อุทอง-สมเด็จพระไชยราชา พ.ศ. ๑๘๘๓- ๒๐๘๕ รวมระยะเวลา ๑๙๖ ปี) จำแนก ลักษณะรูปแบบพระอุโบสถได้ ๒ ลักษณะ คือ ๑. รูปทรงมุขโถงหลังคาจั่วกันสาด และหลังคาจั่วเปิด ๒. รูปทรงมุขเด็จ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ส่วนฐาน นิยมทำฐานปัทม์ (ไม่ตกท้องสำเภา) ส่วน เรือน เสานิยมทำเป็นเสาทรงหน้าตัดแปด เหลี่ยมหรือเสากลม โดยมีบัวหัวเสาเป็น บัวโถ คันทวยมีลักษณะหยักลูกคลื่น ช่องเปิดด้านข้างนิยมทำแบบช่องแสง ส่วน

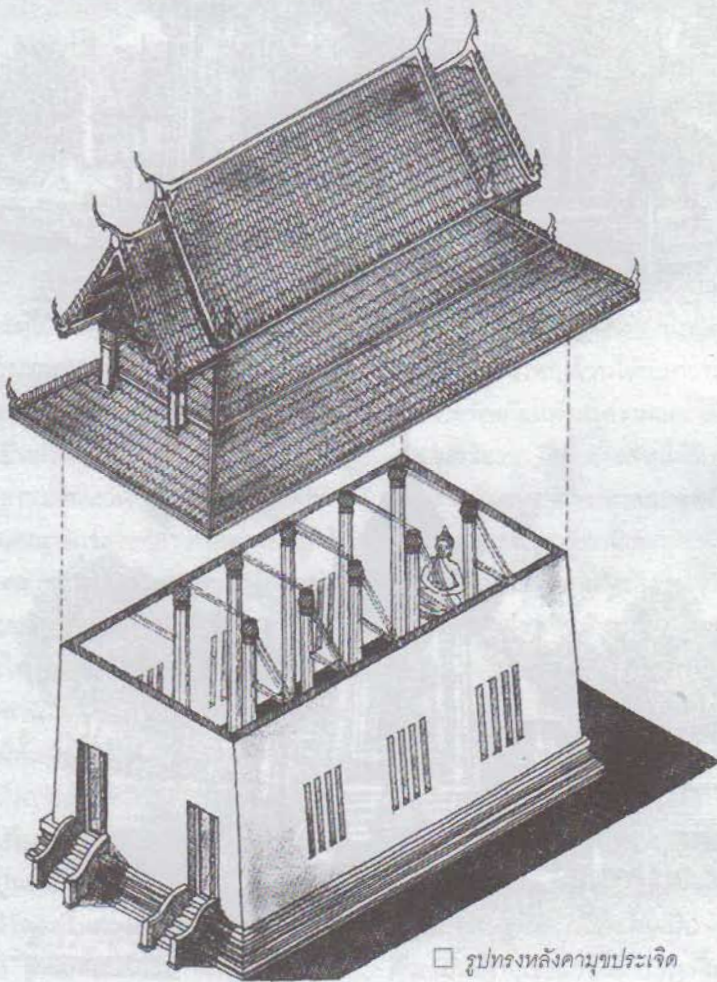

□ รูปทรงจันทับแบบวิลันดา

□ รูปทรงจันทับ (ด้านหน้า-ด้านหลัง) แบบคฤห์

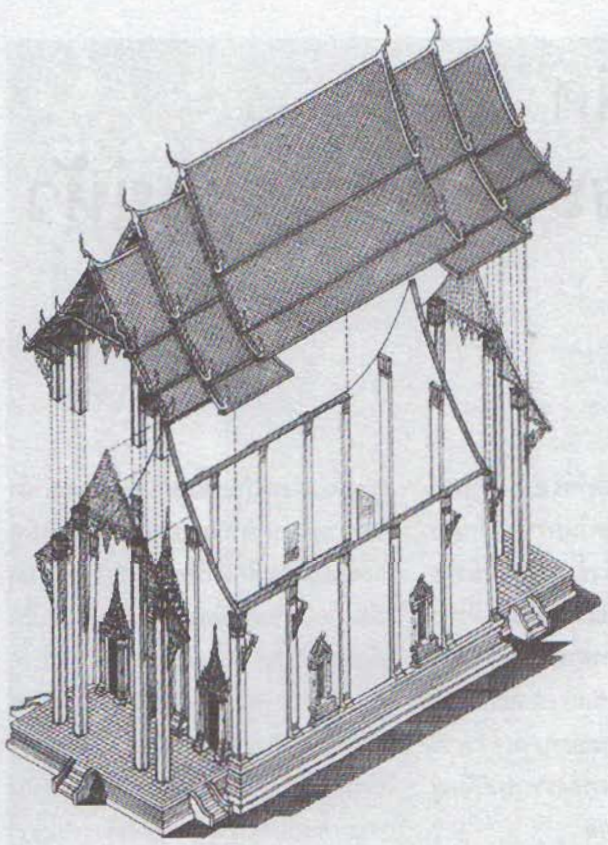
□ รูปทรงหลังคามุขประเจิด

ยอด หน้าบ้านจั่วหลักเป็นรูปเทพหรือยักษ์
ไม่นิยมทำลวดลาย

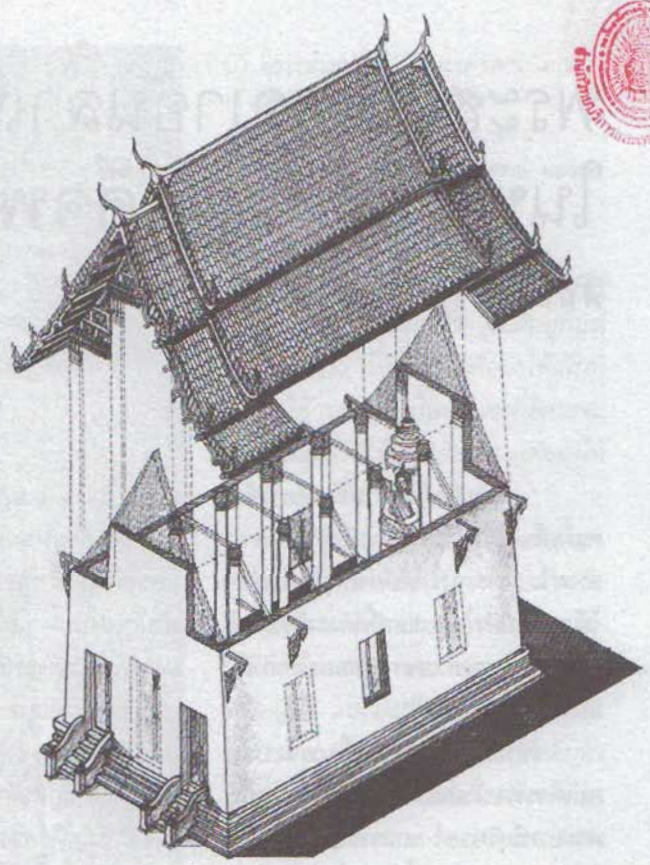
สมัยอยุธยายุคกลาง (สมัยพระ
ยอดฟ้า-สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา พ.ศ.
๒๐๘๙-๒๑๕๙ รวมระยะเวลา ๑๑๐ ปี)
จำแนกลักษณะรูปแบบพระอุโบสถได้ ๔
ลักษณะ คือ ๑. รูปทรงมุขโถงหลังคาจั่ว
เปิด ๒. รูปทรงโรงหลังคาจั่วเปิด (ทรง
คฤห์) ๓. รูปทรงจันทับ (ด้านหน้า-ด้าน
หลัง) ๔. รูปทรงหลังคามุขประเจิด โดย
มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ **ส่วนฐาน** ยัง
คงลักษณะรูปแบบฐานปัทม์ และเริ่มทำ
ฐานตอกทองสำเภาในช่วงปลาย **ส่วนเรือน**
เสาหน้าตัดเริ่มทำเสาสี่เหลี่ยมย่อมุม บัว
หัวเสาแบบบัวจงกล ช่องเปิดด้านข้างเริ่ม
ทำช่องเปิดแบบบานหน้าต่าง **ส่วนยอด**
หน้าบ้านไม้จั่วหลักลวดลายกนกกันขด
และหน้าบ้านแบบเครื่องก่อประดับด้วย
ชามจีน

สมัยอยุธยายุคปลาย (สมัยสมเด็จพระ
พระนารายณ์-พระเจ้าเอกทัศน์ พ.ศ.
๒๑๕๙-๒๓๑๐ รวมระยะเวลา ๑๑๑ ปี)

□ รูปทรงมุขโถงหลังคาจั่วเปิด

□ ทรงโรงแบบคฤห์

จำแนกลักษณะรูปแบบพระอุโบสถได้ ๕ ลักษณะ คือ ๑. รูปทรงมุขเด็จ ๒. รูปทรงมุขโถงหลังคาจั่วเปิด ๓. รูปทรงมุขโถงหลังคาจั่วกันสาด ๔. รูปทรงจันทับซึ่งแบ่งย่อยได้ ๒ ลักษณะ คือ ทรงวิลันดาและทรงคฤห์ ๕. ทรงโรง แบ่งย่อยออกได้ ๒ ลักษณะ คือ ทรงวิลันดาและทรงคฤห์ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ **ส่วนฐาน** มีลักษณะแบบฐานปัทม์แบบตอกห้องสำเนา และมีการทำฐานสิงห์ **ส่วนเรือน** เสาหน้าตัดสี่เหลี่ยมย่อมุมบัวหัวเสาแบบบัวจงกล ช่องเปิดด้านข้างทำช่องเปิดแบบบานหน้าต่าง มีการตกแต่งซุ้มช่องเปิด **ส่วนยอด** หน้าบันไม้จำหลักลวดลายละเอียดมากขึ้นและหน้าบันเครื่องก่อมีอิทธิพลศิลปะต่างชาติเข้ามาผสมผสาน ไม่ว่าจะเป็นศิลปะมุสลิม ศิลปะตะวันตก ศิลปะจีน หรือศิลปะขอมก็ตามแต่

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้นถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญต่อรูปแบบในเชิงช่างของโบสถ์

รวมถึงคตินิยมในการสร้างโบสถ์ในสยามประเทศ ในสมัยต่อมา (เรื่องโบสถ์ว่ายกขึ้นเป็นประธานสำคัญเมื่อไรนั้น สมเด็จพระเจ้านานริศฯ ประทานอธิบายว่า "...ในการสร้างพระเจดีย์ไว้หลังโบสถ์นั้นก็มาแต่วิหารที่นมัสการพระเจดีย์นั่นเอง...หากถูกแก้ไขให้เป็นโบสถ์เสียในภายหลัง..." (กรมศิลปากร. เรื่องพระปฐมเจดีย์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๘). น. ๑๑๘.) นั้นหมายความว่าคติเดิมนิยมสร้างวิหารมากกว่าโบสถ์ ด้วยเพราะจริงๆ แล้วโบสถ์เป็นที่สำหรับพระสงฆ์ที่ใช้ประกอบศาสนกิจพิธีที่เกี่ยวกับสงฆ์เท่านั้น จึงมีขนาดเล็กๆ ที่เพียงพอและเหมาะสมกับการใช้งานจริงๆ ดังที่ยังปรากฏรูปแบบโบสถ์ลักษณะดังกล่าวอยู่ในแถบวัดโบราณของอีสานที่เรียกว่า **สิม** และยังถือคติเดิมนั่นคือไม่ให้สตรีเพศเข้าไป หากแต่ในวัฒนธรรมลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการค้าและการปกครอง ทำให้ต้องมี การติดต่อค้าขายและรับวัฒนธรรมอื่นๆ

จากภายนอกเข้ามาทั้งเจตนาและไม่เจตนา ทำให้คตินี้เสื่อมและถูกยกเลิกไป จนในที่สุดจึงปรับเปลี่ยนคติวิหารมา **แปลงเป็นโบสถ์แทน** เพราะวิหารในวัดหนึ่งๆ จะมีหลายหลังได้ไม่จำกัดจำนวน แต่ในขณะที่โบสถ์จะต้องมีเพียงหลังเดียวตามคติที่ยังทำสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีโบสถ์เป็นสัญลักษณ์ร่วม ที่กำหนดความแตกต่างระหว่างโบสถ์กับวิหารตามโครงสร้างสังคมใหม่

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าคติการสร้างพระอุโบสถ์ที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนั้นมีพัฒนาการด้านรูปแบบและเอกลักษณ์ในเชิงช่างที่มีลักษณะการถ่ายมามีไป ผสมผสานของวัฒนธรรมที่หลากหลายของรูปแบบศิลปะสุวรรณภูมิ จนกลายเป็นเอกลักษณ์มาตรฐานของงานช่างประเพณีหลวงของราชสำนัก ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ที่ส่งอิทธิพลต่อให้กับวัฒนธรรมชาวบ้าน ภายใต้เงื่อนไขตัวแปรทางสังคมการเมืองเรื่องวัฒนธรรม ไม่แตกต่างอะไรจากในอดีต [๖]